

РЕЦЕНЗІЇ
ОГЛЯДИ

REVIEWS

EMPIRIO

SCIENTIFIC JOURNAL

EMPIRIO 1, № 2 (2024)

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.2.116-125>
УДК 94(4Вр)

Ольга Іваницька

Донецький національний університет імені Василя Стуса

<http://orcid.org/0000-0002-5512-1542>

РЯТІВНИКИ ЦИВІЛІЗОВАНОГО СВІТУ ХХ СТОЛІТТЯ: ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ НА СЬОГОДЕННЯ

Рецензія на книгу:

Томас Рікс. *Черчилль і Орвелл. Битва за свободу.*

Пер. з англ. Дарина Березіна.

Київ: Лабораторія, 2020. 336 с.

Буремне й суперечливе ХХ століття: дві світові війни з грандіозними втратами та руйнаціями, які привели до виникнення комуністичної, фашистської та нацистської ідеологій та режимів, розкол планети на два протиборчі табори – ліберальний і соціалістичний – та холодна війна між ними, падіння великих колоніальних імперій та Берлінської стіни, розпад останньої імперії ХХ століття – СРСР, створення незалежних держав і формування на деякий час однополюсного світового порядку; ера технологічної революції та проривних доленосних винаходів і відкриттів: атомна енергетика, космічні технології, радіо і телебачення, мобільний зв'язок, комп'ютер, інтернет, нанотехнології, гена інженерія; перехід індустріального суспільства до інформаційного, глобалізація та загострення глобальних проблем людства. Це століття представлене плеядою видатних політиків і державних діячів, які відійшли у вічність, серед них: К. Аденауер, Ш. де Голль, В. Черчилль, Ф. Д. Рузвельт, Дж. Кеннеді, М. Тетчер, Р. Рейган. На жаль, ХХІ століття не може похвалитися людьми такого колосально високого морального і політичного рівня.

Ми, нинішні, вкорінені в це минуле століття низкою, здається, незмінних проблем, подарованих цьому століттю та цим століттям. Чи можливо об'єднати розмаїття планетарних подій, фактів, особистостей ХХ століття та нинішнього? Видається, що таким спільним знаменником може бути боротьба за порятунок цивілізації в найширшому значенні цього слова від гіркої долі самознищення та варварства, тобто боротьба за свободу людства загалом і кожної людини зокрема. У цьому контексті виникає низка запитань. Одне з них: хто формує світ, хто творить історію – безликі народні маси чи окремі особистості, які очолюють і ведуть ці маси?

Томас Рікс (1955 р. н.), американський журналіст, двічі лауреат Пулітцерівської премії, зробив спробу відповісти на це запитання, написавши рецензовану нами книгу. Щоправда, він не був самотнім у своїх пошуках¹.

Рікс аналізує життєписи двох непересічних і, на перший погляд, непорівнюваних особистостей, які жили і творили в минулому столітті. Що спільного між такими різними людьми? «Правий» Черчилль свого часу воював за Британську імперію в англо-бурській війні, а «лівий» Орвелл ризикував життям заради республіки та за іспанських комуністів у громадянській війні в Іспанії. Рікс не пропонує парадні портрети, а безстрашно показує своїх героїв у хвилини морального й інтелектуального піднесення й емоційності та фізичного занепаду, прояву величезної духовної сили і відвертої людської слабкості.

На біографічному матеріалі Вінстона Черчилля і Джорджа Орвелла автор переконує, що ці дві несхожі одна на одну особистості більше за інших своїх сучасників вплинули на ідеологічне облаштування повоєнного західного суспільства. Їхньою зброєю було слово, а їхні книги й виступи і сьогодні мають колосальний вплив на сучасний світ, який своєю суттю та змістом мало чим відрізняється, на жаль, від минулого. Сам автор пише про своїх героїв так:

На перший погляд, ці двоє були абсолютно різними людьми. Черчилль міг похвалитися значно більшою життєстійкістю в усіх сенсах цього слова; він народився на 28 років раніше за Орвелла й пережив його на 15 років. Але в деяких найважливіших аспектах вони були спорідненими душами. Найпродуктивнішим періодом для обох стала середина ХХ століття; обидва намагалися осмислити одні й ті самі важливі питання: Гітлер і фашизм, Сталін і комунізм, Америка та її переваги щодо Великої Британії. <...> Хоча шляхи їхні жодного разу не перетиналися, вони захоплювалися один одним на відстані, і коли Орвелл почав писати роман «1984», головного героя він назвав Вінстоном. Черчилль, як згадували його знайомі, уподобав цей твір так, що навіть перечитав його (с. 10).

¹ Boris Johnson, *The Churchill Factor: How One Man Made History* (London: Hodder and Stoughton, 2014); John Harte, *How Churchill Saved Civilization. The Epic Story of 13 Years That Almost Destroyed the Civilized World* (New York: Skyhorse, 2016); Tomas E. Ricks, *Churchill and Orwell: The Fight for Freedom* (New York: Penguin Press, 2017); Тоні Джадт, Тімоті Снайдер, *Роздуми про двадцяте століття*, пер. з англ. Павло Грицак (Львів: Човен, 2019); Джон Гарт, *Як Черчилль врятував цивілізацію: Епічна історія тринадцяти років, які ледь не знищили цивілізований світ* (Харків: Фабула, 2019).

Водночас Т. Рікс наголошує на великій подібності Черчилля і Орвелла, а саме безмежній відданості свободі, обидва глибоко шанували головні принципи ліберальної демократії: свободу думки, слова та зібрань (с. 10). Кожен із героїв книги англійського журналіста розумів класичні ідеали свободи, рівності й братерства по-своєму. Вони докладали всіх зусиль для їх реалізації. Вони випереджали свій час і не боялися йти проти суспільних умовностей.

На початку книги, у декількох розділах, Т. Рікс описує на тлі широкої панорами подій перипетії дитячих та юнацьких років Черчилля та Орвелла. Тобто автор показує своїх героїв до того часу, коли вони стали Черчиллем та Орвеллом. Рікс намагається зрозуміти, які риси характеру, які національні особливості, які життєві обставини допомогли цим особистостям зробити ті кроки, моральні, життєві та політичні, які виявилися шляхом до порятунку цивілізації від гіркої долі самознищення та тотальної руйнації.

Вінстон Леонард Спенсер Черчилль – внук восьмого герцога Мальборо, син відомого британського політика Рандольфа Черчилля. Він народився 30 листопада 1874 року. Вінстон, як кажуть в Англії, народився зі срібною ложкою в роті. Йому таланило в житті. Холерик, схильний до авантюр, В. Черчилль до старості дивував співвітчизників своєю енергією, впертістю, амбіційністю, політичним практицизмом. Успіхами в навчанні не відзначався, крім тих дисциплін, які йому подобалися. Тому не зміг вступити до престижного піхотного училища і задовольнився кавалерійською школою, яку закінчив 1895 року двадцятим зі ста тридцяти випускників. Почав службу лейтенантом у гусарському полку. Бажання воювати привело його на Кубу, яка боролася проти іспанського панування (звідки привіз любов до сигар і денного сну), потім у Судан – англійську колонію, де спалахнуло антибританське повстання, 1899 року – у Південну Африку (як журналіст). Під час англо-бурської війни потрапив у полон, його очікувала смертна кара. Але він врятувався, здійснивши безпрецедентну втечу з бурського полону. Це був чи не єдиний успіх британської армії, яка зазнала поразки. Черчилль став національним героєм. 1900 року його обрали депутатом палати громад від консервативної партії (с. 14–28).

Томас Рікс пише: якщо молоді літа Черчилля минули в гонитві за владою і визнанням, то Орвелл, який мав досвід бідності, присвятив їх пошуку своєї основної теми – справедливості та свободи, які спершу вбачав у соціалізмі. Утім, радянську модель соціалізму він не сприймав. Урешті-решт він трансформував свою тему в критику зловживання владою. Цей мотив простежується в усій його творчості, від ранніх текстів до самого кінця.

Рікс простежує основні віхи життя Орвелла. Письменник, сьогодні відомий нам як Джордж Орвелл, при народженні отримав ім'я Ерік Блер. Він народився в червні 1903 року в Бенгалії, в Індії, де його батько служив дрібним колоніальним клерком. Більшу частину дитинства та юності він провів у Британії, де, отримавши стипендію, здобув освіту в престижному Ітонському коледжі. 1922 року повернувся в британську колонію Бірму і став співробітником колоніальної поліції. Кілька років попрацював на службі, яку ненавидів, про що писав згодом у автобіографічних нарисах. 1928 року повернувся до Лондона. Цього ж року перебрався до Франції, де жив і працював у жахливих умовах, сидів на голодному пайку. Саме тоді Орвелл захворів на пневмонію – одну з легеневих хвороб, які дошкулятимуть йому протягом тих двох десятиліть життя, що йому залишилися. У Франції Орвелл почав писати заради публікації, продавши свої перші нариси до французьких та англійських газет. Він і досі писав під власним іменем – Ерік Блер. Жоден британський видавець не брався за друк його антиколоніальних творів через їхню «непатріотичність». 1929 року письменник повернувся до Англії, де вів життя, яке мало чим відрізнялося від паризького: спав на бруківці на Трафальгарській площі, збирав хміль на полях, кочував по нічліжках. Дж. Орвелл, який мав власний досвід бідності, все більше політизувався і зближувався з соціалістами. Життя в Англії і Франції Орвелл поєднав у белетризованих мемуарах, які вийшли друком у 1933 році під назвою «У злиднях Парижа і Лондона». Т. Рікс наголошує на тому, що цей твір вийшов під псевдонімом Джордж Орвелл, у якому поєдналися типове англійське ім'я і назва річки Орвелл, яка протікала неподалік дому його батьків у Саусолді. Роман «У злиднях Парижа і Лондона» Орвелл написав не тільки для читача, але й головно як частину пошуків самого себе як письменника й спостерігача.

Т. Рікс вважає, що ранні твори ще далекі від Орвеллового таланту, який він сам до пуття ще не відкрив. Проте Орвелл не міг цього знати, але наприкінці 1920-х він уже стояв на порозі своєї величі. Він став особливо чутливим до відмінності між теорією і реальністю. Цей спосіб мислення підготував його до опису смертоносного зіткнення ідеології і реальності, спочатку на національному рівні, під час громадянської війни в Іспанії, а потім – на глобальному, під час Другої світової війни (с. 32–54).

Зосередившись на найпродуктивнішому відтинку життя своїх героїв – 1930–1940-х роках, Томас Рікс не тільки змальовує їхні психологічні портрети, але й відтворює картину життя Британської імперії того періоду у всій її величі та злиднях: з колоніальними прагненнями і класовими суперечностями, фатальною політикою умиротворення і захопленням фашизмом з боку панівної еліти. Рікс описує участь Дж. Орвелла в громадянській війні в Іспанії і глибоке розчарування в політиці народнофронтовців та вирішальну роль Черчилля в роки Другої світової війни.

Політична кар'єра В. Черчилля розпочалася 1900 року, коли його обрали депутатом парламенту. Він був надзвичайно працездатним і допитливим. 1903 року порвав із консерваторами, які втрачали владу, і перейшов до ліберальної партії. З 1910 року – міністр внутрішніх справ, а згодом очолив військово-морське міністерство. Колишній гусар активно й успішно працював над модернізацією англійського флоту. Черчиллю належать такі нововведення, як мотопіхота і танки. Але низка військових операцій, на яких наполіг Черчилль, завершилися невдачами. Він подав у відставку і попросився на фронт. Підполковник В. Черчилль очолив восени 1915 року батальйон шотландських королівських стрільців, хоч розраховував на посаду командувача бригади. Воював сміливо, ризикуючи життям. Війна була його улюбленим «коником». Пізніше він написав, що почувався без війни дуже самотнім.

В останні місяці Першої світової війни В. Черчилль знову увійшов до кабінету міністрів як міністр військових поставок. 1922 року програв разом з лібералами парламентські вибори. Під час короткої політичної перерви присвятив себе розведенню свиней (посідав призиви місця на виставках), опануванню професії муляра, публіцистиці. Писав Черчилль багато й швидко, отримуючи астрономічні гонорари. 1924 року повторно і назавжди змінив свою політичну орієнтацію. Повернувся до консерваторів і впродовж п'яти років обіймав посаду міністра фінансів. З 1929 року – депутат палати громад. У вересні 1939 року його призначено військово-морським міністром (с. 28–31).

Тридцять років минулого століття були складними й драматичними. Наприкінці цього періоду в частині західних інтелектуальних кіл демократія, її засади та цінності були дискредитовані. Авторитарно-тоталітарні політичні системи набували поширення. Практично у всіх східно-європейських державах, окрім Чехословаччини, утвердились авторитарні режими. Чимало західних інтелектуалів засуджували комунізм і вбачали в Гітлері та Муссоліні людей, з якими можна мати справу, інші – вбачали в комунізмі шлях до порятунку. Тоді було модно любити СРСР (Джордж Бернард Шоу і Ненсі Астор, політичні опоненти Черчилля, разом їздили до Радянського Союзу і відвідали Сталіна у Кремлі) (с. 56). Режим, який проголошував своєю метою здійснення марксистської утопії, у багатьох викликав захоплення. Особливо на тлі Великої депресії. Мало хто ще знав на Заході про табори, про голод, а також про способи, якими проводилася колективізація та індустріалізація. Мало хто розумів, що диктатура пролетаріату поступово перетворюється на диктатуру однієї людини.

Автор рецензованої книги пише, що Черчилль та Орвелл зі свого боку вбачали проблему в людській свободі, адже незалежно від забарвлення будь-який уряд, який заперечує свободу людей, є тоталітарною загрозою і йому треба чинити спротив. Том Рікс зазначає, що важливо не забувати, що між частиною англійської аристократії і Німеччиною тягнулася тоненька, але міцна ниточка симпатії до фашизму й навіть до самого Гітлера. Він називає у своїй книзі чимало імен британських політиків і впливових людей – симпатиків нацистської Німеччини. Ще наприкінці 1920-х років у питанні запобігання конфронтації з Німеччиною британська дипломатія обрала стратегію «умиротворення» і поступової правової її реабілітації. 1930 року Британія підтримала дострокове виведення союзницьких військ з Рейнської

демлітаризованої зони; 1932 року – на Лозаннській конференції скасування репараційних платежів з Німеччини; цього ж року підтримала ідею рівності Німеччини в питанні озброєння. Прихід 1933 року до влади в Німеччині націонал-соціалістів на чолі з А. Гітлером не вплинув на зовнішньополітичну лінію Британії. У червні 1935 року Лондон підписав з Гітлером угоду про співвідношення між військовими флотами Англії та Німеччини 100:35. Цього ж року британський уряд не вжив жодних дієвих заходів під час італійської агресії проти Ефіопії, окрім вербального засудження дій Б. Муссоліні з трибуни Ліги Націй. За Т. Ріксом, В. Черчилль продовжував свій хрестовий похід проти політики умиротворення. Він та інші прихильники жорсткого антинімецького курсу домоглися прийняття у 1936 році програми переозброєння, проте змінити згубний зовнішньополітичний курс країни не змогли. Продовжуючи політику умиротворення, англійський уряд погодився із введенням 7 березня 1936 року німецьких військ у Рейнську демлітаризовану зону і блокував наміри Франції самостійно протидіяти ревізії Версальського договору. Під час англо-німецьких переговорів, які розпочалися восени 1937 року, Лондон підтримав вимогу нацистського уряду щодо перегляду територіальних питань і возз'єднання німецького населення Австрії, Чехословаччини та Польщі з Німеччиною. Гітлер негайно скористався цією підтримкою. 12 березня 1938 року здійснив аншлюс Австрії. Британська дипломатія, прагнучи запобігти насильницьким діям Гітлера в майбутньому, запропонувала врегулювати судетське питання на міжнародному рівні. 30 вересня 1938 року було підписано Мюнхенську угоду між Великою Британією, Францією, Італією та Німеччиною про передачу останній Судетської області Чехословаччини. «Мир», про який так просторікував після Мюнхена Н. Чемберлен, був зруйнований вторгненням німецьких збройних сил у березні 1939 року на територію суверенної Чехословаччини, її розчленуванням та окупацією. Зауважимо, що впродовж цих подій співвідношення сил Німеччини та західних країн було на користь Заходу. Нарешті настала фаза отверезіння, хоча й запізненого, англійських урядовців. У березні 1939 року витрати на переозброєння було збільшено вдвічі проти минулого року. Велика Британія заявила про надання Польщі гарантій цілісності її території (березень 1939 року). Через місяць такі самі гарантії було надано Греції і Румунії. Зовнішньополітичний курс уряду Н. Чемберлена зазнав цілковитої поразки. 1 вересня 1939 року Німеччина напала на Польщу. Це стало причиною гострої внутрішньополітичної кризи та відставки уряду. 10 травня 1940 року, у день переходу нацистів до загарбання Франції, король призначив Вінстона Черчилля прем'єр-міністром Великої Британії, Черчилль сформував уряд національної єдності (воєнний кабінет) з представників різних партій. (На жаль, про подібне в нашій сучасній історії ми не чуємо, а знаємо лишень про те, що в Офісі Президента є декілька радників.) У своєму першому зверненні до нації в палаті громад як прем'єр-міністр Черчилль сказав: «Я не маю, що вам запропонувати, окрім крові, важкої праці, сліз і поту». (Ці слова та їхня тональність дещо дисонують із переможними реляціями наших очільників на початку війни з Росією. Лишень наприкінці 2023 року урядові донесення стали більш реалістичними.) «Ви запитуєте, яка в нас політика? То я відповім: вести війну на морі, на суші і в повітрі. Докладаючи максимум енергії і всіх сил, які може дати нам Бог; вести війну проти жахливої тиранії... Спитаєте, яка наша мета? ... Перемога. Перемога за будь-яку ціну, перемога попри страх, перемога, хай яким довгим і важким буде до неї шлях, бо без перемоги нам не вижити». (Ці настанови залишаються дієвими й актуальними і для нас у жорстокій борні проти російського загарбника.) Цікаво, що Т. Рікс наголошує на позиції Орвелла, як людини лівих поглядів, після отримання ним звістки про прем'єрство Черчилля: «Уперше за десятиріччя маємо уряд з уявою» (с. 55–74, 95–104).

Скільки паралелей та збігів щодо сучасної російсько-української війни знаходимо між нацистською Німеччиною та нинішньою Росією, ставленням світу до початкових агресивних дій Кремля. Нагадаємо, чому Росія так сміливо поводитися і розпочала повномасштабну війну проти України. Адже світ проігнорував дві чеченські війни, в яких загинуло до 300 тисяч людей, війну Росії проти Грузії, захоплення нею Криму. Деякі східноєвропейські країни нині висловлюються за капітуляцію України перед російським загарбником, пропонують віддати йому

окуповані ним українські території. Постає питання: чи знають очільники цих країн історію своїх держав у роки Першої та Другої світових воєн?

Чи нинішні наративи деяких західних держав про шкідливість надання Україні ракет великої дальності в боротьбі з російським агресором, про заборону бомбардувань стратегічних об'єктів (НПЗ) на території Росії суголосні з наративами 1930-х років, коли провадилася політика умиротворення нацистської Німеччини, яку пояснювали неготовністю провідних західно-європейських країн до війни з Гітлером та потребами доозброєння. Західні демократії не вбачали загрози в тотальній ревізії нацистською Німеччиною статей Версальського договору – і отримали велику війну. Ідеологія «русского міра», як колись нацистська ідеологія, оволоділа людськими масами, готовими завойовувати чужу землю, вбивати й грабувати, виконуючи накази несамовитого кремлівського фюрера. І знову питання: наша країна розпочала своє незалежне буття як космічна та ракетна держава, і що сталося з нашим ракетним потенціалом за понад 30 років існування незалежної України?

Слова Папи Римського про необхідність Україні капітулювати, тобто викинути «білий прапор» перед російським загарбником, не мають дивувати, якщо пригадаємо конкордат Ватикану з Гітлером (названий «оборудкою з дияволом»), який гарантував статус римо-католицької церкви в нацистській Німеччині. Зауважимо, що нацистська ідеологія була по суті антиклерикальною і суперечила принципам християнства. Видається, що нинішній Святий отець живе у своєму паралельному світі і не висловлює жодної емпатії до українців, загибелі дітей, мирних людей, тотальної руйнації міст і сіл. Нині маємо шокуючу паралель. Адже очільник Російської православної церкви патріарх Кирило (Володимир Гундяєв), ексагент КДБ, оголосив «священну війну» Заходу та Україні. Напрошується певний висновок, що історія тільки тоді чогось варта, коли прийдешні покоління вчитимуться на її помилках, враховуватимуть її уроки. Видається, що нині саме такий переломний час.

Ключовим фактом біографії Дж. Орвелла є його участь у громадянській війні на боці Другої республіки. Т. Рікс вважає, що, якби куля снайпера пройшла крізь його шию в травні 1937 року трохи під іншим кутом, він ніколи б не написав своєї першої видатної книжки «Данина Каталонії», а згодом і «1984» (с. 54). Автор рецензованої книги пише, що в січні 1936 року Орвелл вирушив до Барселони, прагнучи стати поруч із республіканцями і боротися проти правих. І майже випадково, як зізнався сам Орвелл, приєднався до Робітничої партії марксистської єдності (РПМС), ультралівого угруповання, опозиційного до правих сил, але в політичному сенсі видатного насамперед своїм антисталінізмом і прихильністю до троцькістів. Через затишшя на своїй ділянці фронту Орвелл мав намір вирушити на південь і приєднатися до Інтернаціональної бригади. Проте Едвард, лідер британських добровольців, відмовив його, заявивши, що політрук цієї бригади страчує бійців, які демонструють прихильність до троцькістів. Проте, з іншого боку, Орвелл дістав прекрасну можливість спостерігати за розправою над членами РПМС. Щоправда, він не міг знати, що НКВС, радянське розвідувальне відомство, глибоко залучене в ситуацію в Іспанії, безжалісно виконувало вказівку Кремля з цілковитого знищення цієї партії (с. 76–78).

З оригінальної іспанської літератури нам відомо, що серед радянських військових, технічних та інших спеціалістів, відряджених до Іспанії, була група працівників Наркомату внутрішніх справ СРСР на чолі з чекістом О. Орловим (справжнє ім'я – Л. Л. Фельдін). Ще в липні 1936 року Комінтерн поставив вимогу перед іспанськими комуністами: «...За всяку ціну домогтися остаточного розгрому троцькістів, кваліфікуючи їх в очах мас як фашистську секретну службу, яка прагне розколоти Народний фронт і проводить наклепницьку кампанію проти Радянського Союзу, як секретну службу, що активно допомагає фашизму в Іспанії». О. Орлов та його команда допомогли республіканцям створити власну службу безпеки (СІМ). У республіканській зоні з'явилися спеціальні тюрми, підконтрольні СІМ та НКВС. Виконуючи вказівки Сталіна, Комінтерну і КПП, іспанські й радянські агенти безпеки почали вбивати, викрадати й кидати людей до в'язниць. Скориставшись виступом навесні 1937 року анархістів і членів РПМС у Барселоні проти репресивних дій уряду Народного фронту, що фактично означало

розв'язання громадянської війни у самому республіканському таборі, радянські та іспанські майстри заплічних справ узялися методично, за радянським сценарієм, розправлятися з повстанцями та іншими незалежними іспанцями. Лідер РПМС О. Нін був закатований у спецтюрмі. «Сталінського меча» не уникли сотні інтербригадівців. У сміливості й завзятті інтербригадівців годі сумніватися. Проте вони жили в жаклих умовах під гнітом лютої дисципліни; за найменший непослух винного страчували. Андре Марті, ревно виконуючи наказ Комінтерну, вишукував серед іноземних добровольців прихильників троцькізму. За його наказом було страчено 500 членів інтернаціональних бригад. Це про нього пише Е. Гемінгвей, який також брав участь в іспанській громадянській війні на боці республіки: «Цей старий стільки народу вигубив, більше, ніж чумна пошесть»². Загалом кількість страчених у республіканській зоні своїх же республіканців за так звану троцькістську діяльність становить, за різними даними, 80 тисяч осіб³.

Т. Рікс акцентує на тому, що фактично події в Барселоні привели Орвелла до висновку, що комуністична партія, за якою стояв Радянський Союз, кинула всі сили на недопущення революції. Вона рішуче налаштована методично знищувати всі антикомуністичні осередки лівацького руху – спочатку РПМС, потім анархістів, соціалістів. До кадебістського списку на страту потрапив і сам Орвелл і вимушений був рятуватися втечею з Іспанії в червні 1937 року. У почуттях відрази й огиди до того, як поліційна держава може втручатися в людську дружбу й людські думки, які виніс Орвелл з перебування в Іспанії, уже відчувається майбутній роман «1984». Іспанські реалії стали для письменника миттю остаточного прозріння. У першій великій праці «Данина Каталонії», написаній після повернення з Піренеїв, Дж. Орвелл залишив нам, за Т. Ріксом, декілька незаперечних і нових для нього постулатів: відокремлення соціалізму від комунізму, який він вважав спорідненим із фашизмом через недемократичність; візія про жакливе зіткнення комунізму і фашизму; радянсько-німецька угода про ненапад (серпень 1939 року) – це підписання угоди про мир між тоталітарними правими і тоталітарними лівими (це мало для Орвелла такий самий ефект, як Мюнхенська угода для Черчилля); відтепер його метою було виявляти зловживання владою в усіх формах, які використовуює тоталітарна влада (с. 79–94).

Автор книги зазначає, що Орвелл, так само як і Черчилль, зустрів завершення війни надламаним. Працюючи над своїм останнім твором «1984», якому судилося стати найвідомішим його романом, письменник почувався дедалі гірше. Як і Черчилль, Орвелл у перші повоєнні роки попереджав про величезні небезпеки, які й досі існували у світі попри те, що нацистів було розгромлено. Орвелл також бачив тінь цієї зависи (Черчилль назвав її «залізною завісою»), що простягнулася на захід. Він передбачав майбутнє й прагнув попередити, що ця його модель не спрацює, принаймні для людей, які, так само як і він, високо цінували недоторканність приватного життя й свободу слова. У 1941 році письменник застерігав: «Настав час тоталітарної держави, яка не дозволяє і, мабуть, не може дозволити індивіду жодної свободи. Коли заходить мова про тоталітаризм, негайно згадують Німеччину, Росію, Італію, але я вважаю, що ми мусимо визнати, що цей феномен поширяться по всьому світу» (с. 230–233).

Орвелл поселився на острові Джура і, серйозно хворіючи, прагнув завершити «1984» до дня власної смерті. Він встигне. Його славнозвісний роман-антиутопія вийде друком у червні 1949 року. Цього ж місяця в Британії побачить світ другий том мемуарів Черчилля (с. 234).

Центральним у романі «1984» є зображення тоталітарної держави, що будується за певною ідеологічною схемою, спотворення в ній соціальних та гуманітарних ідеалів, придушення індивідуальності людини. Але порівняно з іншими авторами антиутопій Орвелла турбує не лише перекинування ідеалу й фатальна доля суспільного блага та цивілізаційного прогресу, а й згубність тотального контролю над життям окремої особистості, що неминуче

² Ернест Хемінгвей, *По кому б'є дзвін* (Київ: Либідь, 1969), 431.

³ Pío Moa, *Los Mitos de la Guerra civil* (Madrid: La Esfera de los Libros, 2003), 391–409; Хуан Кобо, «Мифы и аналогии. Заметки о гражданской войне в Испании», *ЛГ-Досье* 5 (1992): 22; Jose Maria Garcia Escudero, *Historia politica de las dos Españas*, vol. 4 (Madrid: Editora Nacional, 1976), 1464.

обертається соціальним злом і приниженням людини. Важливо те, що Орвелл осмислює тоталітаризм не як національний феномен, а як загальносвітове, глобалізаційно небезпечне, катастрофічне для майбутнього людства явище. Особливу загрозу він убачав у тому, що ідеологічне забезпечення тоталітаризму набуває виразних інтелектуалізованих форм, відбувається інтелектуалізація зла⁴.

Підсумуємо нашу розповідь словами В. Черчилля, написаними ним 1948 року в передмові до тому мемуарів «Наближення бурі»:

Людська трагедія досягає своєї кульмінації у факті, що після всіх зусиль і жертв сотень мільйонів людей і перемог Праведної Справи, ми однаково не здобули ані Миру, ані Безпеки і стоїмо перед ще тяжчими небезпеками, ніж уже подолані. Я щиро сподіваюся, що роздуми над минулим можуть стати проводом для прийдешнього, дадуть змогу новому поколінню виправити деякі помилки минулих років, а отже, керувати у згоді з потребами і славою людини величною сценою майбутнього, яке розкривається перед нами⁵.

Невже ми, нинішні, знехтуємо сподіванням і заповітом В. Черчилля, 150-річчя з дня народження якого світ відзначає у 2024 році, а через рік – 60-ті роковини його відходу у засвіти. Видається, що людство знову нині повинно переосмислити й глибоко усвідомити думки двох великих англійців, адже, за словами Джона Гарта, Черчилль був рятівником цивілізації, а Орвелл – її свідомості⁶. Так само за змістом в історичній промові нинішній міністр оборони Великої Британії Грант Шаппс наголошує:

Ми зараз – на порозі нової ери. Падіння Берлінської стіни вже далеко у минулому, а історія зайшла на нове коло. Зараз ми переходимо від повоєнного до передвоєнного світу. На зміну епохи ідеалізму прийшов період жорсткої реальності. <...> Старі вороги оживають, нові вороги – набирають форму. Ми бачимо танкові колони буквально у дворі Європи – в Україні. А основи світового порядку розхитані до самого ядра⁷.

Чимало чуємо гасел на кшталт «Україна – східна брама Європи», «ключі від європейської безпеки в руках України», а чому тоді ми втрачаємо вояків, мирних людей, зникають наші міста і села, чому ми потерпаємо від нестачі далекобійної зброї, сучасної авіації, засобів ППО, які б допомогли нам знищувати ворога? На цьому тлі вражає новина, що американські, британські та французькі засоби ППО збили практично всі іранські цілі, спрямовані на Ізраїль. Невже українське небо чимось відрізняється від ізраїльського?

Насправді людство стоїть нині на роздоріжжі цивілізаційного прогресу, потребує згуртування, єдності, рішучого відбиття наступу тоталітаризму й тероризму і обов'язкового звернення до реалізації настанов Черчилля та Орвелла.

⁴ Іконнікова, М. В. «Особистість vs тоталітаризм у романі Дж. Орвелла “1984”», *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки* 11 (2009): 622–3.

⁵ Вінстон Черчилль, *Спогади про Другу світову війну*, т. I, пер. з англ. Петро Тарашук (Київ: Вид-во Жупанського, 2022), 8.

⁶ Гарт, Як Черчилль врятував цивілізацію.

⁷ Грант Шаппс, «Ера миру закінчилася. Ми перейшли до передвоєнного світу». Історична промова міністра оборони Британії», *Європейська правда*, 16 січня 2024, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/16/7177558/>

Список використаної літератури

- Гарт, Джон. *Як Черчилль врятував цивілізацію: Епічна історія тринадцяти років, які ледь не знищили цивілізований світ*. Пер. з англ. Ярослав Губарев. Харків: Фабула, 2019.
- Джадт, Тоні, Тімоті Снайдер. *Роздуми про двадцяте століття*. Пер. з англ. Павло Грицак. Львів: Човен, 2019.
- Іконнікова, Марина. «Особистість vs тоталітаризм у романі Дж. Орвелла «1984»». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки* 11 (2009): 622–5.
- Кобо, Хуан. «Мифы и аналогии. Заметки о гражданской войне в Испании». *ЛГ-Досье* 5 (1992): 22–3.
- Рікс, Томас. *Черчилль і Орвелл. Битва за свободу*. Пер. з англ. Дарина Березіна. Київ: Лабораторія, 2020.
- Хемінгуей, Ернест. *По кому б'є дзвін*. Київ: Либідь, 1969.
- Черчилль, Вінстон. *Спогади про Другу світову війну*. Т. I. Пер. з англ. Петро Тарашук. Київ: Вид-во Жупанського, 2022.
- . *Спогади про Другу світову війну*. Т. II. Пер. з англ. Петро Тарашук. Київ: Вид-во Жупанського, 2022.
- Шаппс, Грант. «“Ера миру закінчилася. Ми перейшли до передвоєнного світу”. Історична промова міністра оборони Британії». *Європейська правда*, 16 січня 2024. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/16/7177558/>
- Garcia Escudero, Jose Maria. *Historia politica de las dos Españas*. Vol. 4. Madrid: Editora Nacional, 1976.
- Harte, John. *How Churchill Saved Civilization. The Epic Story of 13 Years That Almost Destroyed the Civilized World*. New York: Skyhorse, 2016.
- Johnson, Boris. *The Churchill Factor: How One Man Made History*. London: Hodder end Stoughton, 2014.
- Моа, Піо. *Los Mitos de la Guerra civil*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2003.
- Ricks, Tomas E. *Churchill end Orwell: The Fight for Freedom*. New York: Penguin Press, 2017.

Bibliography

- Churchill, Winston. *Spohady pro Druhu svitovu viinu [Memories of the Second World War]*. Vol. I. Translated by Petro Tarashchuk. Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho, 2022 [in Ukrainian].
- . *Spohady pro Druhu svitovu viinu [Memories of the Second World War]*. Vol. II. Translated by Petro Tarashchuk. Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho, 2022 [in Ukrainian].
- Cobo, Juan. “Mify i analogii. Zаметki o grazhdanskoi voine v Ispanii.” *LG-Dose* 5 (1992): 22–3 [in Russian].
- Garcia Escudero, Jose Maria. *Historia politica de las dos Españas*. Vol. 4. Madrid: Editora Nacional, 1976.
- Harte, John. *How Churchill Saved Civilization. The Epic Story of 13 Years That Almost Destroyed the Civilized World*. New York: Skyhorse, 2016.
- . *How Churchill Saved Civilization: The Epic Story of 13 Years That Almost Destroyed the Civilized World*. Translated by Yaroslav Hubarev. Kharkiv: Fabula, 2019 [in Ukrainian].
- Hemingway, Ernest. *For Whom the Bell Tolls*. Kyiv: Lybid, 1969 [in Ukrainian].
- Ikonnikova, Maryna. “Osobystist vs totalitaryzm u romani Dzh. Orvella «1984»”. *Scientific Papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University. Philological Sciences* 11 (2009): 622–5 [in Ukrainian].
- Johnson, Boris. *The Churchill Factor: How One Man Made History*. London: Hodder end Stoughton, 2014.
- Judt, Tony, and Timothy Snyder. *Thinking the twentieth century*. Translated by Pavlo Hrytsak. Lviv: Choven, 2019 [in Ukrainian].
- Moа, Pio. *Los Mitos de la Guerra civil*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2003.
- Ricks, Tomas E. *Churchill end Orwell: The Fight for Freedom*. New York: Penguin Press, 2017.
- . *Churchill end Orwell: The Fight for Freedom*. Translated by Daryna Berezina. Kyiv: Laboratoriia, 2020 [in Ukrainian].
- Shapps, Grant. “The era of the peace dividend is over. Moving from a post-war to a pre-war world.” Historic speech by UK Defence Secretary. *European Pravda*, January 16, 2024. <https://www.eurointegration.com.ua/eng/articles/2024/01/16/7177558/>

Olga Ivanitska

Vasyl' Stus Donetsk National University

RESCUERS OF THE CIVILIZED WORLD IN THE 20th CENTURY: EXTRAPOLATION TO NOWADAYS

Review:

Thomas Ricks. *Churchill and Orwell: The Battle for Freedom*.

Translated by Daryna Berezina.

Kyiv: Laboratory, 2020. 336 pages [in Ukrainian]

Thomas Ricks delves into the intertwining narratives of two iconic figures of the 20th century, Winston Churchill and George Orwell, exploring their contributions to the preservation of freedom in the face of totalitarianism. Ricks' narrative skillfully navigates through Churchill's political prowess and Orwell's literary genius, highlighting their parallel efforts in defending democratic values. The book's relevance extends beyond historical documentation, offering a compelling extrapolation to contemporary challenges. It underscores the enduring significance of their ideas and actions, urging readers to reflect on the ongoing battle for freedom and democracy in today's world.

Матеріал надійшов 1 травня 2024 р.

Іваницька Ольга Павлівна – докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса

Ivanitska Olga – D.Sc. in History, Professor, Professor at the Department of Political Science and Public Administration, Vasyl' Stus Donetsk National University

ORCID iD: 0000-0002-5512-1542

E-mail: o.ivanytska@donnu.edu.ua

Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Іваницька, Ольга. «Рятівники цивілізованого світу ХХ століття: екстраполяція на сьогодні». Рецензія на:

Томас Рікс. *Черчилль і Орвелл. Битва за свободу*. Пер. з англ. Дарина Березина. Київ: Лабораторія, 2020.*Empirio* 1, № 2 (2024): 116–125. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.2.116-125>

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Ivanitska, Olga. "Rescuers of the Civilized World in the 20th Century: Extrapolation to Nowadays." Review of *Churchill and Orwell: The Battle for Freedom* by Thomas Ricks. Translated by Daryna Berezina. Kyiv: Laboratory, 2020. *Empirio* 1, no. 2 (2024): 116–125. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.2.116-125> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)